

1.08 Objavljen znanstveni prispevek na konferenci
1.08 Published Scientific Conference Contribution

Gregor JENUŠ*

VAROVANJE OBČUTLJIVIH OSEBNIH PODATKOV V ARHIVSKEM GRADIVU JUGOSLOVANSKE TAJNE POLITIČNE POLICIJE

Izvleček:

Arhivsko gradivo predstavlja zapuščino naše preteklosti, družbenih procesov, ki so jo krojili, zato je neobhodno, da se v njem nahajajo tudi podatki posameznikov, ki so v njih sodelovali. Ti podatki so lahko tudi 'osebne' narave in kažejo na etnično pripadnost, politično ali drugo prepričanje, spolno usmerjenost, premoženjsko stanje, družbeni položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino posameznika in so zato z zakonodajo opredeljeni kot 'občutljivi osebni podatki'. Varovanje občutljivih osebnih podatkov v smislu prepovedi diskriminacije posameznika pa naj bi bila z zakonodajo zagotovljena vsakemu posamezniku. Ker so arhivi varuhi ali skrbniki tovrstnega gradiva, se zastavlja vprašanje, kdaj te podatke ščititi oziroma kdaj interes javnosti prevlada nad pravico posameznika do varovanja lastne integritete.

Ključne besede:

občutljivi osebni podatki, varstvo osebnih podatkov, anonimizacija, človekove pravice, slovenska arhivska zakonodaja

Abstract:

Protecting Sensitive Personal Data in the Archives of the Former Yugoslav Secret Police

Archives represent the legacy of our past, of social processes that have shaped it. Because of this the archives contain information about individuals that took part in them. These information can also be 'personal' and contain information about ethnicity, political or other beliefs, sexual orientation, wealth, social status, or any other personal circumstances of the individual. The law prohibits the discrimination of individuals and guarantees the protection of 'sensitive personal data' to every individual. Since the Archives act as guardians or trustees of such material, the question appears when to protect this information, or when the public interest prevails over the individual's right to protection of their own integrity.

Key words:

sensitive personal data, protection of personal data, anonymisation, human rights, Slovenian archival legislation

* Dr. Gregor Jenuš, Sektor za varstvo arhivskega gradiva Ministrstva za notranje zadeve in nekdanjega Zgodovinskega arhiva CK ZKS, Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, Slovenija, kontakt: gregor.jenus@gov.si.

»Varstvo osebnih podatkov je zagotovljeno vsakemu posamezniku ne glede na narodnost, raso, barvo, veroizpoved, etnično pripadnost, spol, jezik, politično ali drugo prepričanje, spolno usmerjenost, premoženjsko stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, državljanstvo, kraj oziroma vrsto prebivališča ali katerokoli drugo osebno okoliščino« (4. člen ZVOP-1, 2007).

Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP) v svojem 4. členu opredeljuje nabor podatkov, ki jih razumemo kot 'osebni podatki' in jim je potrebno posvečati posebno pozornost, saj bi lahko njihovo razkritje 'ogrozilo' posameznikovo integriteto oziroma v nekaterih primerih celo njegovo osebno varnost. Leta 2006, ko je bil sprejet *Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva in arhivih* (ZVDAGA, 2006), je bil ta nabor podatkov vključen tudi v arhivsko zakonodajo in je v primerjavi z *Zakonom o arhivskem gradivu in arhivih* (ZAGA, 1997) pomenil velik korak naprej. V 65. členu ZVDAGA je zakonodajalec opredelil nabor tako imenovanih 'občutljivih osebnih podatkov' in naložil arhivom, da le-ti postanejo uporabnikom dostopni šele 75 let po njihovem nastanku ali deset let po smrti posameznika, na katerega se nanašajo.

»(2) Javno arhivsko gradivo, ki vsebuje občutljive osebne podatke (podatki o rasnem, narodnem ali narodnostnem poreklu, političnem, verskem ali filozofskem prepričanju, članstvu v politični stranki in sindikatu, zdravstvenem stanju, spolnem življenju, vpisu ali izbrisu v ali iz kazenske evidence, ki se vodijo na podlagi zakona, ki ureja prekrške, biometrične značilnosti, če je z njihovo uporabo mogoče določiti posameznika v zvezi s kakšno od prej navedenih okoliščin), postane dostopno za uporabo 75 let po svojem nastanku ali deset let po smrti osebe, na katero se nanaša, če je datum smrti znan, če ni z drugimi predpisi drugače določeno« (2 odst. 65. člena ZVDAGA, 2006).

Nabor 'občutljivih osebnih podatkov', opredeljenih v tem členu, je izpeljan iz 41. člena ZAGA¹, čeprav uvaja novo pojmovanje in nadgradnjo »podatkov o zasebnem življenju«, kot jih je ta določal, in je pri tem veliko bolj specifičen. Kot meni Vladimir Žumer, je posameznikova zasebnost v pravnem smislu bila v ZAGA formulirana zelo široko in je obsegala podatke, ki so se nanašali na posameznikovo ideološko, versko in politično prepričanje, na izobrazbo, poklic, zdravstveno stanje, intimnost, premoženjsko stanje, davčne zadeve, poslovnosti itd. (Žumer, 2001, str. 286), zato je obstajala dilema, kako te podatke opredeljevati.

ZVDAGA je glede pojmovanja 'osebnih podatkov' prinesla pomembne spremembe, saj si je bilo pri pojmu »podatkov o zasebnem življenju«, opredeljenem v ZAGA, mogoče razlagati marsikaj.

¹ »Javno arhivsko gradivo, ki ob svojem nastanku ni bilo namenjeno javnosti, postane dostopno za uporabo 30 let po nastanku.

Javno arhivsko gradivo, ki vsebuje podatke, ki se nanašajo na obrambne in mednarodne zadeve, zadeve s področja nacionalne varnosti, vključno z vzdrževanjem reda in miru, ter na ekonomske interese države in katerih odkritje bi lahko povzročilo škodo, postane dostopno za uporabo 40 let po svojem nastanku.

Javno arhivsko gradivo, ki vsebuje podatke o zasebnosti posameznika, postane dostopno za uporabo 75 let po svojem nastanku oziroma 10 let po smrti osebe, na katero se nanaša, če je datum smrti znan, kolikor ni z drugimi predpisi drugače določeno.

Javnopravna oseba, ki izroči javno arhivsko gradivo arhivu, ga je glede na prejšnja dva odstavka dolžna označiti z ustreznimi roki nedostopnosti ter v izročitvenem zapisniku posebej navesti roke nedostopnosti za posamezno javno arhivsko gradivo.« (41. člen, ZAGA, 1997).

Samo varovanje 'občutljivih osebnih podatkov', kakor jih določa drugi odstavek 65. člena ZVDAGA, je sicer zahtevna naloga, ki bi bila popolnoma obvladljiva, če zakonodajalec v veljavni arhivski zakon k 65. členu ne bi dodal tretji odstavek člena.² V tem delu zakona je zakonodajalec posebno izpostavil arhivsko gradivo, ki je nastalo pred konstituiranjem Skupščine Republike Slovenije 17. maja 1990 in se nanaša na nekdanje družbenopolitične organizacije, organe notranjih zadev, pravosodne organe in obveščevalno-varnostne službe (ZVDAGA, 2006).

»(3) Arhivsko gradivo, nastalo pred konstituiranjem Skupščine Republike Slovenije 17. maja 1990, ki se nanaša na nekdanje družbenopolitične organizacije (npr. Zveza komunistov Slovenije, Socialistična zveza delovnega ljudstva, Zveza sindikatov Slovenije, Zveza socialistične mladine Slovenije, Zveza združenj borcev NOV Slovenije, Zveza rezervnih vojaških starešin Slovenije), organe notranjih zadev (npr. policija), pravosodne organe (npr. sodišča, tožilstva, zapori) in obveščevalno varnostne službe, je dostopno brez omejitev, razen arhivskega gradiva, ki vsebuje občutljive osebne podatke, ki so bili pridobljeni s kršenjem človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter se nanašajo na osebe, ki niso bile nosilke javnih funkcij« (3. odst. 65. člena ZVDAGA, 2006).

Tretji odstavek 65. člena ZVDAGA tako mestoma odpravlja omejitve dostopnosti do 'občutljivih osebnih podatkov', kot jih določata drugi odstavek 65. člena ZVDAGA in tudi ZVOP-1. Tako so po tretjem odstavku 65. člena vsi občutljivi osebni podatki oseb, ki so bile nosilke javnih funkcij, dostopni brez omejitev. Slednje pa predstavlja težavo. Varstvo osebnih podatkov je po ustavi opredeljeno kot temeljna človekova pravica, ki ima kot takšna javnopravno naravo ter je zato varovana v okviru ustavnega, upravnega in kazenskega prava. Prav tako ni izključeno civilnopravno (torej odškodninsko) varstvo le-teh kot osebnostne pravice posameznika, to pa je v skladu z Evropsko unijo, ki je v svoji listini o temeljnih pravicah izrecno opredelila posameznikovo pravico do varstva osebnih podatkov (Cerar, 2006, str. 18).

Ustava Republike Slovenije (dalje Ustava RS, 1991) namreč v 14. členu določa, da so vsakomur zagotovljene enake pravice in da smo pred zakonom in pri upoštevanju zakona vsi enaki.

»V Sloveniji so vsakomur zagotovljene enake človekove pravice in temeljne svoboščine, ne glede na narodnost, raso spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družbeni položaj, invalidnost ali katerokoli drugo osebno okoliščino.

Vsi so pred zakonom enaki.« (Ustava RS, 1991).

Miro Cerar tako meni, da načelo 'enakosti pred zakonom' terja, *»da se načelo enakopravnosti zagotavlja tudi pri izvajanju zakona /.../ To pomeni, da mora biti načelo enakopravnosti upoštevano tudi v upravni, sodni in drugi pravni praksi«* (Cerar, 2005, str. 41).

² V javni razpravi v Arhivu RS o noveli ZVDAGA leta 2012 je Vladimir Žumer izpostavil, da danes ni več natančno jasno, kako je bila formulacija 65. člena vključena v arhivski zakon.

65. člen ZVDAGA tako iz vidika ustavnega prava postane problematičen zato, ker naj bi bili posebnega varovanja deležni le občutljivi osebni podatki žrtev nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema (organi za notranje zadeve, tajna politična policija itd.), ne pa tudi podatki funkcionarjev oz. sodelavcev tega režima (Cerar, 2005, str. 41). V praksi je potrebno izpostaviti, da iz arhivskega gradiva velikokrat ni razvidno, ali gre pri osebah, ki so z represivnimi organi enopartijskega družbenopolitičnega sistema sodelovale, za žrtve ali storilce. Ob dvomu je zakonodajalec v četrtem odstavku istega člena kot posebno varovalo vpeljal mehanizem arhivske komisije, ki naj bi v primeru dvoma o pogojih dostopa do podatkov iz tretjega odstavka 65. člena odločala o izjemnem skrajšanju roka nedostopnosti gradiva, če je uporaba celovitega arhivskega gradiva neizogibno potrebna za opravljanje raziskav z namenom zgodovinske, pravne ali publicistične ocene gradiva (65. in 66. člen ZVDAGA, 2006). V teh primerih naj bi tako arhivska komisija odločala, ali interesi javnosti nad poznavanjem tovrstnih podatkov prevladajo nad interesi posameznika po tem, da se jih zaščiti (Dornik-Šubelj, 2007, str. 85).

»(3) Za opravljanje raziskav z namenom zgodovinske, pravne ali publicistične ocene gradiva in delovanja organov oziroma organizacij iz tretjega odstavka prejšnjega člena tega zakona, ter če interes javnosti prevladuje nad varovanimi interesi oseb, katerih občutljive osebne podatke vsebuje arhivsko gradivo in so bili pridobljeni s kršenjem človekovih pravic in temeljnih svoboščin in se nanaša na osebe, ki niso imele javnih funkcij, o skrajšanju roka nedostopnosti odloča arhivska komisija« (66. člen ZVDAGA, 2006).

Zanimivo je, da navedeni del 66. člena ZVDAGA arhivski komisiji nalaga pristojnost odločanja o skrajšanju roka nedostopnosti arhivskega gradiva iz tretjega odstavka 65. člena ZVDAGA, ko gradivo, čigar varovanje ureja ta člen, sploh nima določenega nobenega roka nedostopnosti in se na nobenega ne sklicuje. Slednje otežuje delo zlasti arhivom, ki tovrstno gradivo hranijo, saj jih pušča v dilemi, kako z gradivom nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema ravnati. Da bi bil dostop do gradiva, ki ga opredeljuje tretji odstavek 65. člena ZVDAGA sploh mogoč, je potrebno za izvajanje arhivskega zakona v konkretnem primeru smiselno upoštevati tudi drugi odstavek 65. člena ZVDAGA in v njemu določen rok nedostopnosti 75 let oz. deset let po smrti posameznika, na katerega se podatki nanašajo (Arhiv RS, 0061-3/2013/14).

V preteklih treh letih je arhivska stroka izjemno veliko pozornosti posvetila vprašanju, kako ravnati z arhivskim gradivom nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema, saj ravno to gradivo, z ozirom na značaj nekdanje jugoslovanske oblasti, vsebuje izjemno veliko količino 'občutljivih osebnih podatkov'. Ravno problematiki varovanja 'občutljivih osebnih podatkov' je tako bila posvečena cela vrsta razprav v strokovni literaturi kakor tudi v javnih občilih, ko so se v 'reševanje' upravičenosti ali neupravičenosti dostopa gradiva, vmešali tudi mediji in politika. Jedro spora tako več niso predstavljala strokovna vprašanja o varovanju posameznikove integritete in ravnanje v skladu z veljavno arhivsko zakonodajo, ampak očitki kdo, komu in zakaj se preprečuje dostop do celovitega arhivskega gradiva.

V Arhiv RS je bila tako v letih 2011 in 2012 ena najpogosteje uporabljenih besed beseda 'anonimizacija', ki je označevala prikrivanje 'občutljivih osebnih podatkov' v arhivskem gradivu nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema, zaradi katere je arhiv (in njegovi zaposleni) bil deležen kritik, da prikriva oziroma celo potvarja zgodovinska dejstva. S strani uporabnikov in celo arhivistov je bilo tovrstno ravnanje označeno kot kršitev slovenske zakonodaje (celo ustave) in *Arhivskega kodeksa* (dalje: *Kodeks*) (Erjavec, 1997, str. 14-16).³ Z uvedbo anonimizacije v Arhivu RS jeseni leta 2011 naj bi bili tako uporabniki obravnavani neenako, saj niso imeli enakih možnosti za opravljanje svojega raziskovalnega dela. To seveda glede na to, da je veljala ista zakonodaja, naj ne bi bilo vzdržno in bi lahko bilo označeno za pravno diskriminacijo uporabnikov. Ustava Republike Slovenije namreč v 14. členu določa, da so vsakomur zagotovljene enake pravice in da smo pred zakonom in pri upoštevanju zakona vsi enaki.

Razprava glede dostopa do arhivskega gradiva nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema se je vrtela zlasti okoli enega fonda, ki ga hrani Arhiv RS. Gre za fond SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične Republike Slovenije (dalje: AS 1931), v katerem se hrani zapuščina medvojnih in povojnih organov javne in državne varnosti. Ta fond je v preteklih letih z vidika dostopa do arhivskega gradiva doživel največ sprememb, saj je Arhiv RS iskal način, kako dostop do arhivskega gradiva, ki vsebuje velike količine 'občutljivih osebnih podatkov', urediti kar se da skladno z zakonom. Režimi dostopa so se zato v preteklih letih, od leta 2006, večkrat spremenili. Če strnemo, lahko prakso dostopanja do arhivskega gradiva predmetnega fonda omejimo na štiri 'režime':

Od sprejetja ZVDAGA leta 2006⁴ do jeseni 2011 je bilo arhivsko gradivo fonda AS 1931 uporabnikom v Arhivu RS dostopno brez omejitev. V primerih, ko je uporabnik želel dobiti vpogled v letna poročila, biltene in splošne informacije o delovanju nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema, je ob podpisu izjave, da bo varoval morebitne 'občutljive osebne podatke', na katere bi v predmetnem arhivskem gradivu naletel, dostopal do celotnega arhivskega gradiva. Arhivisti pred dostopom do predmetnega arhivskega gradiva slednjega niso pregledovali ali izločali delov gradiva z občutljivimi osebnimi podatki. Skrb za varovanje morebitnih občutljivih podatkov je ležala na strani uporabnika. Omejitve dostopa so veljale zgolj za osebne dosjeje ali terenske preverke, ki so jih o posameznikih izdelali nekdanji represivni organi enopartijskega družbenopolitičnega sistema. Tovrstno arhivsko gradivo je bilo dostopno le tistim, na katere se je gradivo nanašalo, sicer pa morebitnim tretjim osebam ni bilo dostopno (Arhiv RS, 06110-15-/2012/28).

Arhivsko gradivo fonda AS 1931 med uporabniki arhivskega gradiva uživa posebno zanimanje. Prvi večji porast zanimanja v zvezi z delovanjem nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema je Slovenija doživela leta 2003, ko je častni konzul Republike Slovenije v Avstraliji Dušan Lajovic pridobil in objavil evidenco, ki jo je označil za dokaz sodelovanja Slovencev z Udbo oziroma njenimi naslednicami. Podatki, objavljeni na spletni strani *udba.net*, so izzvali svojevrstni 'škandal' in zbudili zanimanje Slovencev, ali so na seznamih. Zmotno je

³ *Arhivski kodeks* je bil sprejet na XIII. Mednarodnem arhivskem zborovanju v Pekingu med 2. in 7. septembrom 1996. Ta (*International Council on Archives Code of Ethics*) je danes dostopen v 22 jezikih. V slovenski jezik ga je prevedla Marija Vera Erjavec (leta 1997) in ga objavila v jubilejnem, dvajsetem letniku revije *Arhivi*.

⁴ Ta režim dostopa se je v veliki meri oblikoval že po sprejetju ZAGA leta 1997 in je ostal v veljavi tudi po sprejetju ZVDAGA leta 2006.

veljalo mnenje, da so vse osebe, ki so se na seznamih pojavljale, sodelavci Udbe in njenih naslednic. Dejansko objavljeni podatki še zdaleč niso bili popolni, seznamami so predstavljali evidenco podatkov s področja javne in državne varnosti in bili 'očiščeni', torej na njih ni bilo vodilnih uslužbencev SDV (Dornik-Šubelj, 2007, str. 86). Ta objava je povzročila, da je Arhiv RS doživel naval vlog in prošenj za vpogled v domnevne osebne dosjeje posameznikov, ki so jim bile z objavo seznama domnevno kršene človekove pravice.

V duhu ZVDAGA je praksa dostopanja do arhivskega gradiva, kakršna je bila v veljavi od njegovega sprejetja 2006 do jeseni 2011, dejansko kršitev arhivske zakonodaje, saj so se uporabniki s tovrstno uporabo arhivskega gradiva zagotovo seznanili z morebitnimi 'občutljivimi osebnimi podatki'. Ljuba Dornik Šubelj, danes upokojena arhivistka Arhiva RS in nedvomno ena največjih poznavalk delovanja organov nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema, je v preteklosti večkrat izpostavila, da sta bili v več letih izvajanja te prakse (vpogledov v arhivsko gradivo je bilo več deset na mesec) le dve pritožbi posameznikov, ki sta se počutila oškodovana zaradi domnevnega razkritja osebnih podatkov. Prav tako pa tudi inšpekcijski nadzor naj ne bi odkril kršitve slovenske arhivske zakonodaje (Dornik-Šubelj, 2007, str. 86-87).

Drugemu večjemu porastu zanimanja za arhivsko gradivo nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema smo doživeli konec leta 2010. Tedaj je zakročila novica, da del arhivskega gradiva nekdanje Uprave službe državne varnosti (dalje: USDV) javnosti naj ne bi bil dostopen in da naj bi se gradivo skrivalo ali celo uničevalo (Delo, 7. 2. 2011; Delo, 10. 2. 2011). Slovenska obveščevalno-varnostna agencija (SOVA) je tovrstne obtožbe seveda zanikala in je januarja 2011 Varuha človekovih pravic RS (dalje: varuh) prosila za mnenje o varovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin v zvezi s posredovanjem predmetnega arhivskega gradiva uporabnikom. SOVA je prosila za presojo, ali bi razkritje dela arhivskega gradiva nekdanje USDV, katerega uporabo ureja 65. člen ZVDAGA, lahko ogrožalo z ustavo varovane človekove pravice in svoboščine posameznikov.⁵ Del predmetnega arhivskega gradiva namreč po njihovem prepričanju vsebuje osebne podatke oseb, tudi državljanov drugih držav, ki so sodelovale z nekdanjo službo državne varnosti in delovale tudi v korist Slovenije oziroma nekdanje skupne države Jugoslavije⁶ (Izjava za javnost Varuha človekovih pravic RS, 3. 2. 2011).

»Na podlagi pogovorov s predstavniki Sove, gradiv, ki so nam bila posredovana na vpogled in po preučitvi določb ZVDAGA, je Varuh ocenil, da bi izvajanje tretjega odstavka 65. člena brez dodatnih varovalk lahko pomenilo poseg v ustavno varovane človekove pravice posameznikov in ogrožalo interese RS« (Izjava za javnost Varuha človekovih pravic RS, 3. 2. 2011).

Varuhu je glede arhivskega gradiva SOVE tako dal načelno mnenje, da naj bi ob razkritju posameznih delov arhivskega gradiva lahko posegli v pravice posameznikov. Ocenil je, da dostopnost arhivskega gradiva nekdanje SDV brez dodatnih omejitev, ki jih zahtevajo tako spoštovanje temeljnih človekovih pravic in svoboščin kakor tudi interesi državne varnosti, ni v skladu z ustavo in tudi mednarodnimi dokumenti s področja varovanja človekovih pravic. *»Dostopnost brez omejitev, ki bi upoštevale*

⁵ Slednje se nanaša na pravico do osebnega dostojanstva in varnosti iz 34. člena in pravico do nedotakljivosti človekovega življenja iz 17. člena Ustave RS.

⁶ Izjava za javnost (3. 2. 2011), Mnenje varuha glede zakona o arhivskem gradivu. Internetni vir: www.varuh-rs.si (preverjeno 8. 10. 2012).

navedene pravice, svoboščine in interese, je zato po mnenju Varuha v nasprotju s pravicami in svoboščinami, ki jih zagotavljajo Ustava RS in ratificirani mednarodni dokumenti s področja varstva človekovih pravic.« Zaradi napačne ali nestrokovne razlage tega arhivskega gradiva bi namreč po mnenju Varuha lahko bile ogrožene zlasti ustavne pravice do osebne varnosti in dostojanstva (34. člen Ustava RS, 1991), do varstva pravic zasebnosti in osebnostnih pravic (35. člen Ustava RS, 1991), varstva osebnih podatkov (38. člen Ustava RS, 1991) in tudi pravica do domneve o nedolžnosti (27. člen Ustave RS, 1991). Varuh je ocenil, da določba tretjega odstavka 65. člena ZVDAGA daje prevelike pristojnosti in odgovornosti arhivskim organom, zato bi bilo potrebno to določbo čim prej spremeniti oziroma dopolniti s čimprejšnjo ustrežno spremembo ZVDAGA (Izjava za javnost Varuha človekovih pravic RS, 03.02.2011). Arhivska stroka, ki je opozarjala na pomanjkljivosti zakonodaje, je ta predlog podprla, a zakonodajni postopek ni doživel uspešnega konca, saj je prišlo do izvedbe referendumu o arhivskem zakonu junija 2011, na katerem se je slovenska javnost izrekla proti spremembam.

Po zavrnitvi novele ZVDAGA junija 2011 se je vodstvo Arhiva RS odločilo, da je potrebno prakso dostopanja do arhivskega gradiva nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema spremeniti. Razprave iz prve polovice leta 2011 so namreč kazale na to, da je pravna odgovornost seznanitve ali objave občutljivih osebnih podatkov bila na strani arhiva. Da bi določili postopke dostopanja do arhivskega gradiva nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema, se je Arhiv RS odločil v postopek vključiti Arhivsko komisijo. Arhiv RS je Arhivski komisiji posredoval prošnjo, da se na podlagi konkretnih primerov arhivskega gradiva opredeli do načina izvajanja tretjega odstavka 65. člena ZVDAGA, oziroma pojasni, kako in kateri podatki naj bi se v arhivskem gradivu varovali (Dopis Arhiva RS Arhivski komisije z dne 21. 6. 2011 (št.: 012-2/2011/1)). Arhivska komisija je v začetku julija 2011 Arhivu RS posredovala odgovor, v katerem se je glede varovanja osebnih podatkov sklicevala na 65. člen ZVDAGA. Arhiv RS naj bi tako varoval podatke, kot so navedeni v drugem odstavku tega člena, izjeme pa določal glede na tretji odstavek 65. člena (Odgovor Arhivske komisije z dne 6. 7. 2011 (št.: 012-3/2011/5b)). Priloženo odgovoru Arhivske komisije je bilo tudi ločeno mnenje Andreje Valič Zver in Milka Mikole, članov komisije, ki sta menila, da:

»Slovenija /.../ ni pravna naslednica totalitarnih institucij bivše jugoslovanske države, še manj moralna, zato ni razloga za ščitenje akterjev in represivnih institucij prejšnjega režima. Pri dostopu do arhivov gre vedno za vprašanje tehtanja med pravico do obveščenosti javnosti/posameznika in varstvom osebnih podatkov. Pravica javnosti je v takšnih primerih močnejša kot pravica do zaščite osebnih podatkov članov politične policije/obveščevalne službe totalitarnega režima. Še posebej pa imajo žrtve, ki so trpele, interes za razkritje kršitev človekovih pravic in zadoščenje« (Dodatno ločeno mnenje Milka Mikole in Andreje Valič Zver z dne 4. 7. 2011, priloženo odgovoru Arhivske komisije z dne 6. 7. 2011 (št.: 012-3/2001/5a).

Če se lahko strinjamo z dejstvom, da Slovenija ni pravna ali moralna naslednica represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema, pa se vendarle moramo vprašati, kako naj bi potemtakem Arhiv RS ravnal. Arhiv RS je zato v začetku avgusta 2011 vnovič poskušal od Arhivske komisije prejeti natančna navodila, kako ravnati s predmetnim arhivskim gradivom (Dopis Arhiva RS Arhivski komisije z dne, 10. 8. 2011 (št.: 012-1/2010/37), str. 2). V odgovoru iz začetka septembra 2011 se je

Arhivska komisija ponovno izrekla, da je ZVGAGA v svojem tretjem odstavku 65. člena dovolj jasna in da bi moral Arhiv RS zaščititi osebne podatke žrtev nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema (Odgovor Arhivske komisije z dne 8. 9. 2011 (št.: 012-3/2011/10)).

Arhiv RS je tako septembra 2011 pričel z izvajanjem tako imenovane 'anonimizacije', s katero je želel preprečiti zlorabo občutljivih osebnih podatkov posameznikov in s tem preprečiti kršitev slovenske zakonodaje. Vendar se je hitro pokazal razkorak med teorijo in prakso.

V teoriji naj bi bil postopek sledeč: potem ko je uporabnik v čitalnici ARS naročil gradivo iz fonda AS 1931, so pristojni arhivisti iz Sektorja za varstvo arhivskega gradiva MNZ in Zgodovinskega arhiva CK ZKS, kamor sodi fond AS 1931, pričeli s pregledovanjem arhivskega gradiva⁷ in imeli nalogo ugotoviti, ali gradivo vsebuje občutljive osebne podatke. Nato naj bi bila izvedena 'anonimizacija' arhivskega gradiva, torej izbris tistih podatkov, ki govorijo o njegovem »*rasnem, narodnem ali narodnostnem poreklu, političnem, verskem ali filozofskem prepričanju, članstvu v politični stranki in sindikatu, zdravstvenem stanju, spolnem življenju, vpisu ali izbrisu v ali iz kazenske evidence*« (Jenuš, 2013, str. 68). Šele po izbrisu teh podatkov bi bilo arhivsko gradivo posredovano uporabniku v uporabo v čitalnici Arhiva RS.

Vendar je Arhiv RS v praksi naletel na številne težave. Potrebno je izpostaviti, da je Sektor za varstvo arhivskega gradiva MNZ in Zgodovinskega arhiva CK ZKS, ki hrani veliko večino zgoraj omenjenega arhivskega gradiva, v danih okoliščinah bil kadrovsko 'podhranjen', saj ima le tri zaposlene arhiviste. Za gradivo nekdanjih organov za notranje zadeve sta odgovorna dva arhivista. Delovne naloge teh arhivistov niso omejene izključno na delo s predmetnim arhivskim gradivom, ampak sta arhivista vključena tudi v druge delovne procese, ki potekajo v okviru Arhiva RS (članstvo v strokovnih komisijah, svetovanje v čitalnici, zunanja služba), zato posledično v pregledovanje in anonimizacijo arhivskega gradiva nista mogla biti vključena celotni delovni čas. Kompromis, ki ga je bilo potrebno sprejeti, je bil ta, da je sprva pregledovanje arhivskega gradiva opravljal le en arhivist. Zaradi obilice naročil in posledično dolgih čakalnih dob za uporabo arhivskega gradiva so bili v proces pregledovanja postopoma vključeni tudi arhivisti iz drugih sektorjev, vendar v manjšem obsegu (glede na njihove zadolžitve). Zmanjšan obseg in nepoznavanje gradiva fonda sta pri njihovem delu nedvomno predstavljala veliko oviro (Jenuš, 2013, str. 68).

Drugo vprašanje, ki se je zastavljalo od vsega začetka, je, kateri podatki naj bi bili v gradivu fonda AS 1931 dejansko obravnavani kot občutljivi osebni podatki. Drugi odstavek 65. člena ZVDAGA jih opredeljuje kot podatke o »*/.../ rasnem, narodnem ali narodnostnem poreklu, političnem, verskem ali filozofskem prepričanju, članstvu v politični stranki in sindikatu, zdravstvenem stanju, spolnem življenju, vpisu ali izbrisu v ali iz kazenske evidence, ki se vodijo na podlagi zakona, ki ureja prekrške, biometrične značilnosti*«. Že po bežnem pregledu gradiva, brez poglobljanja v njegovo vsebino, je bilo mogoče ugotoviti, da bi v primeru, da bi arhiv sprejel odločitve, da bo ščitil vse navedene oblike občutljivih osebnih podatkov, lahko za uporabo zaprli ali 'anonimizirali' veliko večino arhivskega gradiva, saj je bila večina

⁷ Arhivisti so za razliko od prakse, ki je veljala do jeseni 2011, ko so posebne pozornosti in pregledovanja bili deležni le osebni dosjeji, terenske preverke itd., od septembra 2011 pregledovali celotno gradivo predmetnega fonda, kar je zaradi količine posameznih tehničnih enot predstavljalo na stotine strani.

podatkov, ki obstajajo v dokumentih bivše tajne politične policije oziroma njenih naslednic in ki se nanašajo na posameznike, ki niso bili nosilci javnih funkcij, pridobljenih s kršitvijo človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Slednje je bilo tudi načelno mnenje arhivske komisije z dne 18. 10. 2011 (Mnenje Arhivske komisije RS z dne 18. 10. 2011 (št.: 012-3/2011/15), str. 3). Vendar se je hkrati zastavljalo tudi vprašanje, kako ločevati med žrtvami režima in njegovimi sodelavci ali celo nosilci javnih funkcij, saj arhivski zakon v tem oziru ni bil natančno definiran. Žrtve, katerih občutljivi osebni podatki se pojavljajo v tem gradivu, so velikokrat, zaradi izsiljevanja z moralno diskreditacijo ali pod grožnjo pravnih posledic, postali sodelavci režima.

Arhivska komisija se je glede varovanja občutljivih osebnih podatkov nosilcev javnih funkcij opredelila na seji 6. 10. 2011.

»Oseba, ki je kadar koli pred letom 1991 opravljala javno funkcijo je izvzeta iz varovanja občutljivih osebnih podatkov, ne glede na to, da funkcije ni opravljala ves čas, oz. se je pojavljala tudi v vlogi žrtve. Nosilce javnih funkcij je po oceni arhivske komisije potrebno razumeti v najširšem smislu od naj višje (funkcionarji oblastnih organov) do najnižje javne funkcije (funkcionarji DPO, vodstveni delavci, člani delavskih predstavništev v podjetjih in drugih delovnih organizacijah, člani ali vodstva predstavniških teles na najnižjih nivojih« (Mnenje Arhivske komisije RS z dne 18. 10. 2011 (št.: 012-3/2011/15), str. 3).

Po več kot dveh mesecih izvajanja pregledovanja arhivskega gradiva in njegove 'anonimizacije' je bil sprejet dogovor, da zaradi racionalnosti dela in z ozirom na to, da so podatki o političnem prepričanju in verskem življenju dostopni tudi v drugih fondih, ki jih hrani Arhiv RS (denimo partijskem gradivu), je bil sprejet interni dogovor, da se v okviru gradiva fonda AS 1931 ščitijo podatki o spolnem življenju in zdravstvenem stanju posameznika.

Arhivisti so tako v gradivu, ki so ga naročile stranke, iskali podatke, ki bi razkrivali spolno življenje ali zdravstveno stanje oseb, omenjenih v predmetnem gradivu. Zaradi negodovanja strank, ki so se navadile prakse, kakršna je bila v veljavi do poletja 2011, da je bilo gradivo dostopno ob podpisu izjave, in dejstvu, da je gradivo v čitalnicah Arhiva RS praviloma dostopno v roku enega delovnega dne, razen kadar se nahaja na dislociranih enotah, je bilo v dogovoru s čitalniško službo izdano navodilo, da je dostop do gradiva fonda AS 1931 možen šele v roku 5 delovnih dni. S tem so arhivisti pridobili 5 delovnih dni časa, da so večinoma več tisoč strani arhivskega gradiva pregledali in ga ustrezno 'anonimizirali'.

Sama 'anonimizacija' je kljub dogovoru, da se v gradivu ščiti le podatke o spolnem življenju in zdravstvenem stanju posameznika, ostala velik problem. Standardi, ki bi natančno opredeljevali, kaj je tovrsten občutljiv osebni podatek, namreč v arhivu niso bili dorečeni. Arhivisti pa s(m)o se znašli v situacijah, da velikokrat nis(m)o vedeli, katere podatke prekriti, katere v gradivu pustiti, saj z njihovim razkritjem ne bi bila razkrita ali ogrožena posameznikova integriteta.

Tukaj izpostavljam nekaj besednih zvez, ki se sicer zdijo popolnoma banalne, a dejansko predstavljajo podatke o spolnem življenju in smo jih zato v gradivu prekrili: *»imela sva ljubano razmerje«* (Jenuš, 2013, str. 68).

Prav tako so problematični podatki o zdravstvenem stanju posameznika. Nekdo je med vojno izgubil oko, ud ali bil poškodovan v prometni nesreči, pretepu itd. Takšni podatki so brez kakršnega koli dvoma podatki o zdravstvenem stanju, čeprav z njihovim razkritjem ne bi ogrozili posameznika, ker so očitni javnosti in v okolju, kjer

oseba prebiva, splošno znani. Vendar pa so, ker posamezniki niso dali privoljenja v pridobivanje podatkov in so bili le-ti pridobljeni s strani nedemokratske institucije (večinoma v nezakonite namene - preverke), bili pridobljeni s kršitvijo človekovih pravic oziroma osebnih svoboščin in bi jih zaradi tega bilo potrebno prekriti.

Drugi odstavek 65. člena ZVDAGA, ki opredeljuje občutljive osebne podatke in njihovo dostopnost, določa, da so osebni podatki dostopni 75 let po nastanku ali 10 let po smrti osebe, na katero se nanašajo, če je datum smrti znan. Slednje pri arhivskem gradivu predstavlja veliko težavo. Čeprav ima Arhiv RS v skladu z 58. členom ZVDAGA pravico do vpogleda v *Centralni register prebivalstva Republike Slovenije* (CRP), kakor tudi do matičnih knjig, pa je problematično dejstvo, da arhivist večinoma razpolaga le z imenom in priimkom, ne pa tudi z rojstnimi podatki, podatki o kraju rojstva itd. (ZVDAGA, 2006). Prav tako pa Arhiv RS nima neposrednega dostopa do Portala CRP in drugih evidenc, ampak lahko podatke pridobi le ob zaprosilu. Slednje pa se izkaže kot velika težava, kadar ne razpolagamo z zadostno količino podatkov, ki jih posredujemo upravnim enotam, ali pa le-te v svojih evidencah podatkov ne hranijo. V primeru dvoma tako podatke o osebah, ki bi teoretično lahko bile mrtve, glede na datum rojstva, moramo prekrivati.

Zapletlo pa se je tudi pri sami anonimizaciji arhivskega gradiva. Arhivsko gradivo v fondu AS 1931 hranimo v različnih oblikah (formatih). Hrani se na papirju, na mikrofilmskih kolutih in v obliki mikrofilmskih žepkov. Vsaka oblika 'nosilca' ima svoje zakonitosti v postopku anonimizacije.

Za gradivo na papirju se zdi, da ga je najlažje anonimizirati, vendar je postopek kljub vsemu zapleten. Ko arhivist najde dokument, ki vsebuje podatke o spolnem življenju in zdravstvenem stanju posameznika, originalno arhivsko gradivo iz mape izloči. Na njegovo mesto priloži list, na katerem uporabnika opozori, da je originalni dokument zaradi vsebovanja občutljivih osebnih podatkov po 65. členu ZVDAGA izločen in njegova vsebina nedostopna. Arhivski dokumenti so v ločeni zalepljeni kuverti na koncu gradiva. Arhivist nato izdela kopijo dokumenta. V njej prekrije občutljive osebne podatke in ponovno naredi kopijo. Slednje je potrebno, ker z uporabo markerjev, flomastrov itd. ob prvem prekritju pod določenim kotom vsebine ne prekrijemo in je še vedno berljiva.

Sam postopek je tako zapleten, neracionalen s časovnega kakor tudi z vidika stroškov, saj se porablja papir in črnilo (tonerji) kopirnih strojev, za katere uporabnik pred samo uporabo arhivskega gradiva ni plačal, saj je obveljalo prepričanje, da je zaščita občutljivih osebnih podatkov kot tudi kazenska odgovornost (vsaj delna) na strani arhiva.

Gradivo na mikrofilmskih kolutih in mikrofilmskih žepkih predstavlja v postopku anonimizacije poseben izziv. Gradivo je problematično zaradi formata, kvalitete zapisa, a tudi samega postopka pregledovanja. Ker se je Arhiv RS odločil, da se uporabnik ne sme seznaniti z občutljivimi osebnimi podatki, in je izhajal iz predpostavke, da arhivsko gradivo fonda AS 1931 zaradi organizacij/institucij, ki so gradivo zbirale, vsebuje občutljive osebne podatke, je bilo celotno gradivo pred predajo uporabniku potrebno pregledati. Vendar zaradi nosilcev, na katerih je zapisano arhivsko gradivo, ni bilo mogoče anonimizirati posameznih arhivskih dokumentov, brez da bi celotno arhivsko gradivo predhodno digitalizirali kot celoto. Posamezni mikrofilmski koluti lahko vsebujejo med 1.500 in 5.000 dokumenti. Slednji so, ker gre pogosto za več desetletij staro gradivo, v slabem stanju, zatemnjeni, slabo berljivi itd. V digitalizacijo arhivskega gradiva sta bila vključena dva sodelavca Arhiva RS, ki sta digitalizacijo deljeno opravljala po 4 ure dnevno. Delo na 'zastarelih

čitalcih', ki nedvomno niso bili namenjeni tako zahtevnemu in obsežnemu opravlilu, je izjemno zamudno in predstavlja fizični napor. Veliko časa je tako bilo izgubljenega že z digitalizacijo, ki je, glede na količino podatkov na nosilcih, trajala več delovnih dni ali celo več tednov. Šele nato je sledil postopek pregledovanja, ki pa je zaradi slabe kvalitete arhivskega gradiva bil fizično naporen za arhiviste, ki smo se maksimalno trudili, da bi pregledali in anonimizirali čim več gradiva.

Pozitivna stran te anonimizacije je digitalizacija arhivskega gradiva, s čimer so bile izdelane varnostne in uporabniške kopije arhivskega gradiva, ki bodo v prihodnje služile kot osnova za vzpostavitev e-arhiva, kljub vsemu pa z omejitvijo oziroma ob predpostavki, da je digitalizirano arhivsko gradivo zaradi obsega dela bistveno slabše kvalitete, kot bi lahko bilo, če bi za digitalizacijo imeli več časa.

Osnovni problem, ki ga je s časom bilo skoraj nemogoče nadzorovati, so bili izjemni zaostanki in dolgi roki čakanja. Arhivisti (mnogi med njimi tudi raziskovalci) se zavedajo, da je arhivsko gradivo osnova za znanstvene raziskave in da so raziskovalci pri svojih projektih vezani na roke, do katerih morajo pokazati rezultate. Zato s(m)o naše delo opravljali, kolikor hitro je bilo mogoče, a se je kljub vsemu pogosto ustvarjal vtis, da s(m)o arhivsko gradivo zadrževali, zavlačevali in s(m)o posledično bili izpostavljeni kritikam in pritiskom strank.

Aprila 2012 je v Arhivu RS prišlo do sestanka, na katerega so bili vabljeni arhivisti, raziskovalci, pravniki, politologi, predstavniki SOVE, Policije in Ministrstva za notranje zadeve kakor tudi Študijskega centra za narodno spravo. Namen sestanka je bil izmenjati stališča glede prakse 'anonimizacije' in varovanja osebnih podatkov kot jih določa ZVDAGA. Obstajal je širok konsenz prisotnih, da je 'anonimizacija' oziroma način dela, kot je v Arhivu RS veljal od druge polovice leta 2011, bil nesprijemljiv, saj je onemogočal normalno delo in je pomenil pristransko obravnavo slovenskih in tujih uporabnikov. Odločeno je bilo, da se do določene mere povrne praksa, kakršna je bila v uporabi pred referendumom poletja 2011. Uporabnik je v čitalnici Arhiva RS podpisal izjavo, s katero se je zavezal, da bo varoval osebne podatke, ki jih v arhivskem gradivu zasledi. Arhivsko gradivo je tako ponovno postalo dostopno v raziskovalne namene. Kljub vsemu je potrebno izpostaviti, da so še naprej z omejitvami bili dostopni osebni dosjeji posameznikov. Arhivisti so še naprej, v primerih, ko je uporabnik zahteval vpogled v osebni dosje ali terensko preverko, opravili pregled le-tega. Če je bilo ugotovljeno, da je oseba mrtva in je od smrti minilo več kot deset let, je postalo arhivsko gradivo dostopno, v nasprotnem primeru šele po predhodnem posvetovanju in morebitni 'anonimizaciji' (Jenuš, 2013, str. 68-70).

Kljub vsemu je slednje pomenilo le vmesno rešitev, saj je zaradi številnih inšpekcijskih nadzorov in strokovnih razprav v Arhivu RS postalo jasno, da tovrstna praksa, čeprav je v obdobju med leti 2006 in jesenjo 2011 veljala, ni bila zakonsko ustrezna. Novembra 2012 je v Arhivu RS potekal znanstveni posvet z naslovom *Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij*, na katerem so arhivisti, pravniki in zgodovinarji predstavili razmišljanja o razkoraku med zakonodajo in prakso ter težkim položajem, v katerem so se znašli arhivisti in uporabniki arhivskega gradiva organov nekdanjega enopartijskega družbenopolitičnega sistema (Hančič, Jenuš, Strajnar, 2013, str. 5-7).⁸

⁸ Leta 2013 so prispevki s tega posveta ugledali luč sveta tudi v obliki zbornika, ki je nastal v sodelovanju Študijskega centra za narodno spravo in Arhiva Republike Slovenije ter nosi naslov *Odstiranje zamolčanega*. V zborniku so objavljeni prispevki arhivistov Dragana Matića ((Ne)dostopnost občutljivih osebnih podatkov v

V okviru priprave novele arhivske zakonodaje se je začelo intenzivno sodelovanje z Uradom informacijskega pooblaščenca RS, čigar cilj je bil najti zakonsko najbolj skladen način urejanja dostopa do arhivskega gradiva nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema. V začetku leta 2013 so tako bila določena nova navodila za ravnanje z arhivskim gradivom, ki je nastalo pred konstituiranjem Skupščine Republike Slovenije 17. 5. 1990, ki se nanaša na nekdanje družbenopolitične organizacije, organe notranjih zadev, pravosodne organe in obveščevalno-varnostne službe. Nov režim predvideva, da se uporabniku onemogoči dostop do posameznih dokumentov, ki vsebujejo podatke o osebah, ki so še žive, ali od njihove smrti ni minilo 10 let, ne pa do širših enot arhivskega gradiva, prav tako se ne izvaja anonimizacija posameznih dokumentov. V primeru, da se občutljivi osebni podatki nanašajo na žive osebe, lahko uporabnik izjemoma do teh dostopa, če predloži njihovo pisno pooblastilo. Če se občutljivi osebni podatki nanašajo le na uporabnika, lahko ta dostopa do arhivskega gradiva brez omejitev. Če tako gradivo vsebuje tudi občutljive osebne podatke drugih oseb, se izvede delni dostop do posameznih dokumentov, kar v primeru dosjejev ali terenskih preverek pomeni delno anonimizacijo občutljivih osebnih podatkov (Navodilo za izvajanje dostopa do arhivskega gradiva iz tretjega odstavka 65. člena ZVDAGA, 007-6/2012/52).

V primerih, kadar do arhivskega gradiva nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema želi dostopati uporabnik z namenom zgodovinske, pravne ali publicistične ocene gradiva in delovanja organov ter organizacij iz tretjega odstavka 65. člena ZVDAGA, se tovrstnega uporabnika opozori, da ima skladno s tretjim odstavkom 66. člena ZVDAGA možnost podati vlogo na Arhivsko komisijo, ki nato odloča o možnostih izrednega dostopa.

V pisni vlogi, ki jo uporabnik poda pri Arhivu RS, mora opredeliti namen in cilj vpogleda ter pojasniti, zakaj je uporaba predmetnega arhivskega gradiva neizogibno potrebna za doseg predvidenega znanstvenega ali publicističnega cilja oz. izkazati, da učinkovite izvedbe ocene arhivskega gradiva ali njenega namena ni mogoče doseči brez celostne obdelave arhivskega gradiva, ali bi bilo to povezano z nesorazmernim naporom ali stroški. Uporabnik mora v pisni vlogi navesti tudi dejstva in okoliščine, iz katerih izhaja, da interes javnosti prevladuje nad interesi oseb, ki jih varuje tretji odstavek 65. člena ZVDAGA (Navodilo za izvajanje dostopa do arhivskega gradiva iz tretjega odstavka 65. člena ZVDAGA, 007-6/2012/52).

V skladu s 63. členom ZVDAGA so vsi uporabniki obravnavanega arhivskega gradiva pred njegovo uporabo dolžni podpisati izjavo, s katero se zavezujejo, da morebitnih občutljivih podatkov, na katere bi naleteli med raziskovanjem in ki se nanašajo na še žive osebe ali osebe, od katerih smrti še ni minilo 10 let, ne bodo

arhivskem gradivu Službe državne varnosti (SDV): isti zakon, različna praksa!), Matevža Koširja (Odpri arhivi in odgovornost uporabnikov), Tadeja Cankarja (Arhivsko gradivo nekdanje Uprave službe državne varnosti in njenih predhodnic: osnovne značilnosti in primerjava nekaterih vidikov hrambe in upravljanja gradiva v postsocialističnih državah) in Gregorja Jenuša (Občutljivi osebni podatki in anonimizacija arhivskega gradiva v fondu SI AS 1931), ki so predstavili zagate, ki jih nalaga arhivska zakonodaja arhivistom, in možne rešitve za prihodnost. Prav tako pa zbornik vsebuje tudi prispevke pravnikov Urbana Brulca iz Urada informacijskega pooblaščenca RS (Razmerje med splošnimi pravili varstva občutljivih osebnih podatkov in specialnimi pravili o javni dostopnosti arhivskega gradiva) in Jerneja Letnarja Černiča (Ustavnopravni in mednarodni vidiki svobode dostopa do arhivov), ki obravnavata pravne vidike vprašanja varovanja 'občutljivih osebnih podatkov'. Kot posebni prilogi prispevkom s posveta Občutljivi osebni podatki v arhivskem gradivu tajnih policij pa sta dodana tudi prispevka Ljubomira Avgustina in Pavla Kuglerja iz Republike Češke, ki sta na posvetu predstavila češke izkušnje s soočanjem s totalitarno polpreteklo zgodovino in njenim arhivskim gradivom (Hančič, Jenuš, Strajnar, 2013, str. 5-7).

zlorabljali oz. objavljali. Uporabniki, ki za dostop do arhivskega gradiva dobijo dovoljenje arhivske komisije, z njeno odločbo dobijo napotek, kako ravnati z gradivom. Praviloma tudi ti uporabniki niso upravičeni do vpogleda v osebne dosjeje žrtev režima, terenske preverke itd. in so dolžni morebitne občutljive podatke varovati pred nepooblaščenimi osebami. Odločba arhivske komisije je namreč izdana vlagatelju in ni prenosljiva na druge osebe.

Navodilo za izvajanje dostopa do arhivskega gradiva iz tretjega odstavka 65. člena, ki v Arhivu RS velja od januarja 2013, je uvedlo novo prakso dostopa do arhivskega gradiva nekdanjih represivnih organov enopartijskega družbenopolitičnega sistema, ki za arhiv (in pristojne arhiviste) pomeni veliko pridobitev, hkrati pa predstavlja vsaj trenutno optimalno rešitev med zahtevami po varovanju občutljivih osebnih podatkov, kot to nalaga zakon, in možnostmi, ki jih ima arhiv. Ker gre pri arhivski komisiji za kolegijski organ s svojim poslovníkom in dinamiko dela, so se roki čakanja za prvi dostop do predmetnega arhivskega gradiva podaljšali, a v primeru uspešnega zaključka postopka in prejemu odločbe arhivske komisije za uporabnika dejansko izboljšali. Ker arhiv predmetnega gradiva pred uporabo ne anonimizira (izločijo se le osebni dosjeji, terenske preverke), je uporabniku dostopno v skladu s čitalniškim redom kot vsem ostalim arhivskim fondom.

VIRI IN LITERATURA

- Arhiv RS, Dopis Arhiva RS Arhivski komisije z dne 21. 6. 2011 (št.: 012-2/2011/1), str. 1–2. Del dokumentarnega gradiva, ki je nastalo pri poslovanju Arhiva Republike Slovenije.
- Arhiv RS, Odgovor Arhivske komisije z dne 6. 7. 2011 (št.: 012-3/2011/5b). Del dokumentarnega gradiva, ki je nastalo pri poslovanju Arhiva Republike Slovenije.
- Arhiv RS, Dodatno ločeno mnenje Milka Mikole in Andreje Valič Zver z dne 4. 7. 2011, priloženo odgovoru Arhivske komisije z dne 6. 7. 2011 (št.: 012-3/2011/5a). Del dokumentarnega gradiva, ki je nastalo pri poslovanju Arhiva Republike Slovenije.
- Arhiv RS, Dopis Arhiva RS Arhivski komisije z dne 10. 8. 2011 (št.: 012-1/2010/37), str. 2. Del dokumentarnega gradiva, ki je nastalo pri poslovanju Arhiva Republike Slovenije.
- Arhiv RS, Odgovor Arhivske komisije z dne 8. 9. 2011 (št.: 012-3/2011/10). Del dokumentarnega gradiva, ki je nastalo pri poslovanju Arhiva Republike Slovenije.
- Arhiv RS, Mnenje Arhivske komisije RS z dne 18. 10. 2011 (št.: 012-3/2011/15), str. 3. Del dokumentarnega gradiva, ki je nastalo pri poslovanju Arhiva Republike Slovenije.
- Arhiv RS, Zapisnik inšpekcijskega nadzora Inšpektorata RS za kulturo in medije v Arhivu RS z dne 7. 2. 2013 (št.: 06110-15-/2012/28), str. 1–2. Del dokumentarnega gradiva, ki je nastalo pri poslovanju Arhiva Republike Slovenije.
- Arhiv RS, Dopis Arhiva RS Inšpektoratu RS za kulturo in medije z dne 14. 6. 2013 (št.: 061-3/2013/14), str. 1–2. Del dokumentarnega gradiva, ki je nastalo pri poslovanju Arhiva Republike Slovenije.
- Erjavec, M. V. (1997). Kodeks etike. *Arhivi*, 20 (1), str. 14–16. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Dornik Šubelj, L. (2007). Varstvo osebnih podatkov pri vpogledu v osebne dosjeje nekdanje SDV. *Arhivi*, 30 (1), str. 83–87. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.
- Dvanajst svetnikov za veto na zakon o arhivskem gradivu, *Delo*, 7. 2. 2011.
- Jančič, P. (2011). Državni svet ni ustavil zaprtja arhivov SDV, *Delo*, 10. 2. 2011.
- Jenuš, G. (2013). Varstvo občutljivih osebnih podatkov v arhivskem gradivu nekdanje tajne politične policije - med zakonom in prakso. *Arhivi*, 36 (1), št. 1, str. 57–74. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije.

- Cerar, M. (2006). Varstvo osebnih podatkov - med informacijsko zasebnostjo posameznika in javnim interesom. V: S. Tovšak, *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja* (str. 17-27). Maribor: Pokrajinski arhiv Maribor.
- Cerar, M. (2005). Nekateri (ustavno)pravni vidiki načela nediskriminacije. V: D. Zagorc (ur.), *Enakost in diskriminacija. Sodobni izzivi za pravosodje* (str. 21-54). Ljubljana: Mirovni inštitut.
- Izjava za javnost Varuha človekovih pravic RS z dne 3. 2. 2011. Pridobljeno 1. 12. 2013. Dostopno v rubriki Sporočila za javnost spletni povezavi: <http://www.varuh-rs.si/medijsko-sredisce/sporocila-za-javnosti/novice/detajl/varuh-se-ni-spremenil-v-krsilca-clovekovih-pravic/?cHash=854cd7e02f>.
- Žumer, V. (2001). *Arhiviranje zapisov. Priročnik za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom*. Ljubljana: GV založba.
- Hančič, D., Jenuš, G., Stranjer, N. (2013). *Odstiranje zamolčanega*. Ljubljana: Študijski center za narodno spravo.
- Ustava Republike Slovenije (1991). Uradni list RS, št. 33/91-I, 42/97, 66/2000, 24/03, 69/04 in 68/06.
- Zakon o varstvu osebnih podatkov (ZVOP-1) (2007). Uradni list RS, št. 94/2007.
- Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva in arhivih (ZVDAGA) (2006). Uradni list RS, št. 30/2006.
- Zakon o arhivskem gradivu in arhivih (ZAGA) (1997). Uradni list RS, št. 20/1997.

SUMMARY

Gregor JENUŠ*

PROTECTING SENSITIVE PERSONAL DATA IN THE ARCHIVES OF THE FORMER YUGOSLAV SECRET POLICE

In the past few years, archives of the former Yugoslav one-party regime have received considerable attention. Not so much because of groundbreaking new historical discoveries, but because of a public discussion regarding the question, whether the use of the repressive organs of the former Yugoslav one-party regime archives should be open for research, or the access to the documents should be limited. The main concern of the archival institutions was how to enable the research on the documents of the former Yugoslav secret police (UDBA, USDV...) and at the same time protect sensitive personal data that the archives contain. It is particularly interesting that these questions have not been primarily answered by the Archives that manage those records, but by politicians and the media.

The access to archives (the limitations) are managed by Article 65 of the Slovenian archival law which defines that sensitive personal data can be accessed 75 years after their creation or ten years after the death of the person whom they relate to (paragraph 2). However, the third paragraph of Article 65 introduces an exception. According to this paragraph, the only sensitive personal data in the archives of the former Yugoslav one-party regime that cannot be accessed are information on the victims of the former Yugoslav secret police. The sensitive

* Gregor Jenuš, Ph. D., Sector for the Protection of Archives of the Ministry of the Interior and former Historical Archives of the Communist Union, Archives of the Republic of Slovenia, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana, Slovenia, contact: gregor.jenus@gov.si.

personal data of co-workers of the former Yugoslav one-party regime in its archives can be accessed without limitation. Since 2006 when the last Slovenian archival law has been adopted there have been 4 different regimes that managed the access to these documents.

In the first regime (from 1997/2006 until fall 2011) archives of the former Yugoslav one-party regime (various files and reports, analyses) could be accessed by interested users who signed a statement on the protection of sensitive personal data. The archivists of the Slovenian national archives did not review the documents to determine whether they contain sensitive personal data, but relied on the fact that the users ensured such data would not be abused. The documents that contained information on victims of the former regime, which were usually obtained through violations of human rights and freedoms, could be accessed only by the victims, or ten years after their death, to other users. These users could have access to the personal files of living victims of the former regime if they acquired a written authorization from the subject of the file.

The second regime (from fall 2011 until spring 2012) included anonymization of sensitive personal data in the archival material. When a user requested the access to archival records of the former Yugoslav one-party regime, the archivists reviewed all the requested documents and tried to determine if the sensitive personal data has been acquired through violations of human rights and freedoms, they also acquired information on the function and possible death of an individual from other material and official civil registers. This work was very difficult given the large number of documents, the number of individuals mentioned in them and numerous extensive inquiries from the users. The work was made even more difficult by the fact that the archival records are kept on paper, microfilm, and microfiche.

In spring 2012 (third regime), the decision has been made to abandon the mass anonymisation. The archivists re-introduced the first regime; with the exception that anonymisation was still used on personal files or short files (so-called field background checks of individuals).

In January 2013, after several months of coordination, the fourth regime was introduced. Archives of the former Yugoslav one-party regime that contain sensitive personal data are inaccessible. Researchers can gain access to these documents only through a special commission that is appointed by the Slovenian Government. This Archival Commission can approve the access to various forms of reports, analyses of the former Yugoslav one-party regime, the access to personal files or short files is still limited to the victims of the former regime.

The current practice represents a compromise that is not approved by everyone. The only long-term solution regarding the protection of or access to sensitive personal data can be achieved with the change of the Slovenian archival law.